

دو فصلنامه بین المللی تحقیقات حقوق قضایی

License Number: ۸۶۲۲۷ Article Number: ۷۵N ۴۸۸۰۱۸۸ ISSN-P: ۲۷۱۷-۱۱۳۲

شرایط تمسک به شهادت شهود و ارزیابی ارزش و اعتبار شهادت

در امور کیفری

(تاریخ دریافت ۱۴۰۳/۰۲/۱۷، تاریخ تصویب ۱۴۰۳/۰۶/۲۶)

شراره میزانی

چکیده

اثبات ادعا و احقاق حق از مهمترین ارکان یک دعوی کیفری یا حقوقی است، یکی از ادله معتبر اثبات ادعا هم در امور حقوقی و هم امر کیفری شهادت شاهد یا بینه می باشد، در این مقاله به بررسی اجمالی در رابطه با شهادت و بینه در امور کیفری و شرایط لازم برای شهادت و میزان اعتبار شهادت در جرائم مختلف پرداخته شده است و از انجایی که شهادت از ادله اثبات در امر کیفری می باشد و ممکن است به اقتضای شهادت حکم بر براءت یک گناهکار یا محکومیت یک بیگناه صادر شود، لذا آگاهی و بررسی ارزش و شرایط شهادت و حدود اعتبار آن در نظام حقوقی ایران و مطالعات روانشناختی پیرامون اعتبار این دلیل ضروری به نظر می رسد.

واژگان کلیدی: شهادت شهود، شاهد، امور کیفری، اعتبار شهادت، ادله اثبات دعوا

بخش اول: روند حاکم بر استماع شهادت شهود در دادگاه و دادسرا

در رابطه با روند عمومی حاکم بر حضور شاهد در حین بازپرسی و در دادگاه میتوان گفت که اساسا پس از وقوع جرم بر اساس ماده ۲۰۴ و ۳۲۰ قانون آیین داری کیفری بازپرس به تشخیص خود یا اعلام مقامات ذی ربط یا به تقاضای هر یک از شاکی و متهم، شخصی را که تحقیق از وی برای روشن شدن موضوع ضروری است احضار میکند و اگر شخص مذکور بدون عذر موجه حاضر نشود و کشف حقیقت و احقاق حق منوط به کسب حقیقت از شاهد یا مطلع باشد و یا جرم با امنیت و نظم عمومی در ارتباط باشد وی جلب خواهد شد و گرنه مجدد احضار میشوند، و البته در صورتی که دلیل پرونده منحصر به شهادت شهود نباشد تحقیق از آنان میتواند به صورت الکترونیکی هم انجام شود، در دادگاه نیز دادگاه با درج نتیجه عدم حضور که جلب خواهد بود شاهد را احضار میکند

بر گرفته از ماده ۲۰۶ و ۲۰۷ و ۳۲۷ آیین دادرسی کیفری، بازجویی از شهود قبل از رسیدگی در دادگاه غیر علنی است و بدوا بصورت انفرادی و بدون حضور متهم انجام و ثبت میشود اما در صورت ضرورت تحقیق مجدد و مواجهه بلامانع است و در دادگاه قاضی میتواند به صورت انفرادی تحقیق نماید و برای عدم ارتباط شهود با یکدیگر و طرفین اقدامات لازم را انجام دهد و بعد از تحقیق انفرادی به خواست متهم یا مدعی خصوصی یا به نظر خود، تحقیق و مواجهه جمعی انجام دهد. چنانچه بیم خطر جانی یا حیثیتی یا ضرر مالی برای شاهد یا مطلع یا خانواده آنان باشد بازپرس یا دارس با اتخاذ تدابیری منجمله، عدم مواجهه حضوری بین شاهد و مطلع با شاکی یا متهم، یا عدم افشای هویت شاهد و مطلع یا استماع اظهارات ایشان در خارج از دادسرا و دادگاه یا از طریق وسایل ارتباط از راه دور به نحوی که منافی حقوق دفاعی متهم نباشد اقدام میکند (ماده ۲۱۴ آیین دادرسی کیفری)

در دادگاه و دادسرا، شاهد شرعی و مطلع باید سوگند یاد کنند و در صورتی

که احقاق حق متوقف به شهادت شاهد باشد و شاهد سوگند یاد نکند، شهادت بدون سوگند استماع می شود و اگر شاهد واجد شرایط شهادت نباشند یا مطلع سوگند یاد نکند، بدون سوگند اظهارات ایشان برای اطلاع بیشتر استماع می شود و تشخیص میزان ارزش این شهادت در علم قاضی در حدود اماره قضایی خواهد بود (ماده ۲۱۰ و ۲۱۱ و ۳۲۳ آ.د. ک و ۱۷۶ قانون مجازات اسلامی)

با توجه به تبصره ۲ ماده ۱۱۹ قانون آیین دادرسی کیفری استماع شهادت شهود قابل اعطا نیابت نبوده و باید توسط قاضی صادر کننده رای استماع شود. لازم به ذکر است که تفهیم اتهام به شخصی که به عنوان شاهد یاد مطلع احضار شده به عنوان متهم ممنوع است و باید طبق مقررات به عنوان متهم احضار شود (ماده ۲۱۳ آیین دادرسی کیفری)

شاهد و مطلع میتواند هزینه ایاب و ذهاب را مطالبه کند و در صورتی که ترک شغل موجب زیان وی شود ضرر و زیان را مطالبه کند (ماده ۲۱۵ آیین دادرسی کیفری) در حین رسیدگی در دادگاه وقت جلسه استماع شهادت باید به اطلاع طرفین یا وکلای ایشان و دادستان برسد اما عدم حضور ایشان مانع شهادت نیست و طرفین یا وکلای ایشان و دادستان میتوانند صورت مجلس ادای شهادت را ملاحظه کنند و اساساً شهود بعد ادای شهادت بدون اذن دادگاه نباید متفرق شوند (ماده ۳۳۰ آیین دادرسی کیفری)

بخش دوم: شرایط شاهد

-شاهد شرعی در زمان ادای شهادت باید، بالغ، عاقل، با ایمان، عادل باشد و علاوه بر آن طهارت مولد و ذی نفع نبودن در موضوع و نداشتن خصومت با طرفین یا یکی از آنها و عدم اشتغال به تکدی و ولگرد نبودن نیز شرط لازم برای شاهد شرعی می باشد و باید این شرایط توسط قاضی احراز شود

-شهادت مجنون ادواری به شرط اینکه در زمان تحمل شهادت عاقل بوده

باشد و شهادت صغیر ممیز به شرطی که زمان ادای شهادت بالغ باشد پذیرفته میشود

- رابطه خادم مخدومی و قرابت نسبی یا سببی مانع از پذیرش شهادت شرعی نیست (ماده ۳۲۲ آیین دادرسی کیفری)

- شهادت ساهی و فراموشکار پذیرفته نیست مگر قاضی علم به عدم سهو و امثال آن داشته باشد و شهادت فاسق وقتی پذیرفته میشود که ترک فسق و عدالت ثابت شود (مواد ۱۷۸ لغایت ۱۸۱ قانون مجازات اسلامی)

- در قصاص و دیه و ضمان مالی شهادت بر شهادت قابل استماع است اما در جرایم حد و تعزیر جرم با شهادت بر شهادت ثابت نمیشود

شهادت بر شهادت در صورتی مسموع است که شاهد اصلی پرونده فوت کرده باشد و یا بنا به عللی همچون غیبت یا بیماری و امثال آن حضور وی متعذر باشد و چنانچه شاهد اصلی قبل از صدور رای منکر شهادت شود گواهی شاهد فرع از اعتبار ساقط است اما بر انکار بعد از صدور حکم، اثری مترتب نیست

- قاضی مکلف است حق جرح و تعدیل شهود را به طرفین اعلام کند، جرح شاهد به معنای ادعای یکی از طرفین دعوا مبنی بر فقدان شرایط قانونی شهادت در شاهد است و در مقابل تعدیل عبارت از ادعای وجود شرایط لازم در شاهد است طبق ماده ۱۹۵ قانون مجازات اسلامی در اثبات جرح یا تعدیل شاهد ذکر اسباب آن لازم نیست که یعنی لازم نیست جرح کننده سابقه شناخت از شاهد و حشر و نشر با او داشته باشد و گواهی مطلق به تعدیل یا جرح کفایت میکند مشروط بر آنکه شاهد دارای شرایط شرعی باشد البته به جز در اثبات یا نفی عدالت، که علم شاهد به عدالت یا فقدان آن لازم است و حسن ظاهر به تنهایی برای احراز عدالت کافی نیست.

اساساً جرح شاهد شرعی قبل از ادای شهادت به عمل می آید مگر موجبات

جرح پس از شهادت معلوم شود که در این صورت تا قبل از صدور حکم جرح ممکن میشود و در هر حال دادگاه مکلف است به موضوع جرح رسیدگی و اتخاذ تصمیم کند (ماده ۱۷۷ و ۱۹۲ و ۱۹۳ قانون مجازات اسلامی)

- شهادت باید از روی قطع و یقین باشد به نحوی که مستند بر امور حسی و از طریق متعارف باشد ادا شود (ماده ۱۸۳ آیین دادرسی کیفری) در صورت تعارض بین دو شهادت شرعی شهادت هیچ یک معتبر نیست و در صورت تعدد شهود وحدت موضوع شهادت شرط است (ماده ۱۸۲ آیین دادرسی کیفری)

- بر اساس ماده ۱۸۷ قانون مجازات اسلامی در شهادت شرعی نباید علم به خلاف مفاد شهادت وجود داشته باشد هرگاه قرائن و امارات بر خلاف مفاد شهادت شرعی باشد دادگاه بررسی لازم را انجام می دهد و در صورتی که به خلاف واقع بودن شهادت علم حاصل کند شهادت معتبر نیست

هرگاه دادگاه تردید از وضعیت شهود داشته باشد، تا احراز شرایط رسیدگی را متوقف میکند (ماده ۱۹۷ قانون مجازات اسلامی)

بخش سوم: نصاب شهادت

نصاب شهادت در کلیه جرایم به جز لواط و زنا و تفخیز و مساحقه، دو شاهد مرد است، اما جنایت موجب دیه با شهادت یک مرد و دو زن هم ثابت میشود (ماده ۱۹۹ قانون مجازات اسلامی)

لواط و تفخیز و مساحقه با چهار شاهد مرد اثبات میشود و زناى موجب حد جلد یا تراشیدن یا تبعید با شهادت دو مرد و چهار زن عادل هم ثابت میشود و در سایر موارد زنا، شهادت سه مرد و دو زن لازم است و در این موارد شاهد باید حضوری عمل قابل مجازات را دیده باشد (ماده ۱۹۹ و ۲۰۰ قانون مجازات اسلامی)

رجوع از شهادت قبل از اجرای مجازات مسموع است اما بعد اجرای آن ممکن نیست (ماده ۱۹۸ قانون مجازات اسلامی)

شهادت بر شهادت شرعی در صورت وجود شرایط ضروری و تعذر شاهد اصل از حضور ممکن است و در جرایم موجب قصاص و دیه و ضمان مالی قبول میشود اما شهادت بر شهادت در جرایم موجب حد و تعزیر ممکن نیست (ماده ۱۸۹ قانون مجازات اسلامی) در دعاوی حقوقی، بر اساس ماده ۲۳۰ آیین دادرسی مدنی نصاب گواه و به ترتیب ذیل است:

الف - اصل طلاق و اقسام آن و رجوع در طلاق و نیز دعاوی غیر مالی از قبیل مسلمان بودن، بلوغ، جرح و تعدیل، عفو از قصاص، وکالت، وصیت با گواهی دو مرد.

- دعاوی مالی یا آنچه که مقصود از آن مطالبه مال باشد مانند دین، ثمن، مبیع، معاملات، وقف، اجاره، وصیت به نفع مدعی، غصب، جنایت خطایی و شبه عمد که موجب دیه است با گواهی دو مرد یا یک مرد و دو زن یا سوگند مدعی بانضمام گواهی دو زن یا سوگند و گواهی یک مرد

- دعاوی که اطلاع از آنها معمولاً در اختیار زنان است از قبل ولادت رضاع، بکارت، عیوب درونی زنان با گواهی چهار زن، یا دو مرد یا یک مرد و دو زن - اصل نکاح با گواهی دو مرد یا یک مرد و دو زن

• نکته

- هرگاه در دعاوی مالی مانند دیه جنایت و همچنین دعاوی که مقصود از آن مال است مانند جنایت خطائی و شبه عمد موجب دیه، برای مدعی خصوصی امکان اقامه بینه شرعی نباشد، وی میتواند با معرفی یک شاهد مرد یا دو شاهد زن به ضمیمه یک سوگند، ادعای خود را فقط از جنبه مالی اثبات کند (ماده ۲۰۹ آیین دادرسی کیفری)

بخش چهارم: فساد شهادت و حقوق مشهود علیه

بر اساس ماده ۱۶۳ قانون مجازات اسلامی: چنانچه بعد از اجرای حکم، دلیل اثبات کننده جرم باطل شود و متهم آسیب جانی، مالی، بدنی دیده باشد، کسانی که ایراد خسارت مذکور مستند به آنان است اعم از اداکننده سوگند یا شاهد و ... حسب مورد به قصاص، پرداخت دیه یا تعزیر مقرر در قانون و جبران خسارت مالی محکوم میشوند همچنین در صورتی که رای قطعی صادر نشده باشد طبق بند یک ماده ۴۳۴ این دادرسی کیفری شهادت کذب به استناد عدم اعتبار ادله یا مدارک استنادی دادگاه از موجبات تجدید نظر خواهی می باشد و پنانچه مستند رای قطعی شهادت کذب باشد متهم میتواند خواستار اعاده دادرسی شود.

• مجازات شهادت دروغ

بر اساس ماده ۶۵۰ قانون مجازات اسلامی هرکس در دادگاه، نزد مقامات رسمی شهادت دروغ بدهد، به سه ماه و یک روز تا دو سال حبس و یا به ۲۵ میلیون تا ۱۰۰ میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهد شد

• بررسی مطالعات روانشناختی در شهادت شهود

برآمد تحقیقات مرتبط با حافظه شهود نشان داده است که شاهدان مکرر هنگام گزارش وقایع جنائی و همچنین تشخیص افرادی که مشاهده کرده اند مرتکب اشتباه می شوند در واقع شهود گاهی جزئیاتی را که دیده اند حذف میکنند و در مواردی جزئیات را به شکل نادرست گزارش میدهند و گاهی مواردی که هرگز رخ نداده است اعلام میدارند و گاهی اطلاعاتی که از سایر منابع مانند تلویزیون یا شاهدان دیگر و ... دریافت کرده اند بازگو می نمایند.

بدین ترتیب به ندرت اتفاق می افتد که فرایند یادآوری وایع از جانب شهود بی عیب و نقص باشد چرا که عملکرد حافظه مکرر دچار دگرگونی میشود نتایج بررسی ها منجمله در مقاله مونستربرگ (۲۰۰۹/۱۹۰۸) و آزمایش فون لیست در

اوایل قرن بیستم، نشان داده است که حوادث غیر منتظره همراه با ترس یا احساس خطر بیش از وقایع خنثی باعث تحریف حافظه و ارائه گزارش اشتباه می شود. نتایج پژوهش های دیگر نشان داده است که آشفتگی و تنش عصبی مراحل رمزگذاری اطلاعات در حافظه و بازیابی آن را با اختلال مواجه خواهد کرد

همچنین برخی از تحقیقات نشان داده است که استرس فرایند بازیابی اطلاعات از حافظه را مختل میکند (شوآب، جوئلز، روزندال، ولف، واتزل، ۲۰۱۲، شیلدز، سازما، مک کالو، ویونلیناس، ۲۰۱۷، گرگ، ۲۰۱۷)

ثابت شده است فرایند انتقال ناآگاهانه که مقصود عدم توانایی شاهد در تمایز میان یک فرد آشنا اما بیگناه و مجرم رویت شده در صحنه جرم است ممکن است موجب خطای شاهد شود و حتی گاهی شخصی که در نزدیکی محل وقوع جرم بوده یا در فرآیند تعیین هویت مظنون حضور دارد یا به نوعی برای شاهد آشنا است نا آگاهانه یا ناخودآگاه با جرم مرتبط دانسته شده است و به صحنه جرم منتقل می شود (همچنین ثابت شده است که انتظارات فرهنگی به شدت میتواند بر ادراک ما تاثیر بگذارد.

نتیجه گیری

هر چند که اعتبار دادن به شهادت شهود جهت اثبات یک امر یا وقوع یک جرم نیاز جامعه است اما با عنایت به مسائلی مثل امکان خطای شاهد و یا وجود شهود دروغین دور از منطق نیست که به شهادت شهود اعتبار قاطع داده نشود، خوشبختانه بر اساس ماده ۱۸۷ قانون مجازات اسلامی در صورتی که علم به خلاف مفاد شهادت وجود داشته باشد و قرائن و امارات بر خلاف مفاد شهادت شهود باشند داد گاه بررسی کرده و در صورتی که به منطبق نبودن شهادت با حقایق موجود علم حاصل کند شهادت را معتبر نخواهد دانست.

منابع و مأخذ

- قانون مجازات اسلامی
- قانون آیین دادرسی کیفری
- شرح لمعه
- تدریس علمی تحلیلی متون فقه - احمد غفوری
- مشیر احمدی، علیرضا و جوان جعفری بجنوردی عبدالرضا و سید زاده ثانی، سید مهدی، ۱۴۰۱ مطالعه تطبیقی نگرش قضات نسبت به تاثیر جنبه های روان شناختی در شهادت